

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

**“BAXT”NING LINGVOMADANIY TALQINI: HAPPINESS
KONSEPTINING INGLIZ VA O‘ZBEK TILIDAGI SEMANTIK XARITASI**

Abdurahmonova Sarvinoz

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.f.d., (PhD) Qabulova Sayyora

ANNOTATSIYA Mazkur maqolada “baxt / happiness” konsepti ingliz va o‘zbek tillarida lingvomadaniy yondashuv asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — “baxt”ning semantik maydonini (emotsional holat, omad-taqdir, farovonlik, munosabatlar uyg‘unligi, axloqiy-ruhiy qoniqish) bo‘yicha xaritalash va har ikki tildagi asosiy leksik birliklar, frazeologizmlar hamda paremiologik ifodalar orqali konseptning madaniy “yuki”ni aniqlashdir. Metod sifatida lug‘aviy-semantik tahlil, komponent tahlili, freym-senar yondashuvi va konseptual xaritalash (concept mapping) qo‘llanildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida “happiness” ko‘proq individual hissiy farovonlik va subyektiv qoniqish (well-being) bilan bog‘lansa, o‘zbek tilidagi “baxt” konsepti ko‘pincha taqdir/omad, oila-uyg‘unlik, rizq-baraka va ijtimoiy qadriyatlar (farzand, ro‘zg‘or, nasib) bilan mustahkam ulanadi. Muhokamada ushbu farqlar “individualizm–kollektivizm”, “his-tuyg‘u–nasib/taqdir” kabi madaniy koordinatalar orqali izohlanadi.

Kalit so‘zlar: baxt, happiness, lingvomadaniyat, konsept, semantik maydon, frazeologiya, paremiologiya, freym, konseptual metafora, semantik xarita.

KIRISH

“Baxt” va “happiness” inson tajribasining eng universal tushunchalaridan bo‘lsa-da, ularning til orqali ifodalanishi bir xil emas: til birliklari har bir madaniyatning qadriyatlari, ijtimoiy normalari va “ideal hayot” haqidagi tasavvurlarini kodlaydi. Shuning uchun “baxt”ni faqat lug‘aviy tarjima darajasida (“baxt = happiness”) tenglashtirish ko‘pincha yetarli bo‘lmaydi: o‘zbek tilida “baxt” ko‘p hollarda “nasib”, “omad”, “qismat”, “baraka”, “oila totuvligi” bilan yonma-yon keladi; ingliz tilida esa “happiness” “joy”, “contentment”, “life satisfaction”, “well-being” kabi birliklar bilan semantik qo‘shnichilik qiladi. Bu holat konseptning “yadro–periferiya” tuzilmasi turlicha ekanini anglatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, “baxt/happiness” konsepti hozirgi davr kommunikatsiyasida (ta’lim, tarjima, psixologik diskurs, ommaviy axborot va ijtimoiy tarmoqlar) juda faol ishlatiladi. Tarjima amaliyotida esa “happy”ni doim “baxtli” qilish

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

yoki “baxt”ni doim “happiness” qilish mazmun yo‘qotishiga olib keladi: “I’m happy for you” ko‘pincha “Sening nomingdan xursandman” kabi beriladi, “baxt” esa ba‘zan “luck/fortune” semantikasi bilan ham chiqishi mumkin (“baxt kulib boqdi” → “luck smiled on him/her”). Demak, lingvomadaniy talqin semantik xarita orqali aniq ko‘rsatilsa, o‘qitish va tarjimada ham xatolar kamayadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — “baxt/happiness” konseptining semantik xaritasini tuzish va har ikki tildagi tipik ifodalar asosida quyidagi savollarga javob berish: (1) konsept yadro elementi nimadan iborat? (2) periferiyada qaysi mavzular (omad, oila, farovonlik, qoniqish, axloqiy ezgulik, ruhiy xotirjamlik) ustun? (3) metaforik modellar va frazeologik birliklar qaysi madaniy skriptlarni faollashtiradi?

METODOLOGIYA

Tadqiqot materiali sifatida (a) izohli lug‘atlar va sinonimik manbalar, (b) frazeologik birliklar, (c) paremiologik namunalari (maqol-matal va aforizm tipidagi barqaror ifodalar) hamda (d) kundalik nutqda uchraydigan tipik kollokatsiyalar (baxtli bo‘lmoq, baxt topmoq; happy with, happy for, happiness in) tanlab olindi. Namunalarning umumiy ro‘yxati ikki tilda semantik domenlar bo‘yicha guruhlandi.

Tahlil usullari:

1. Lug‘aviy-semantik va komponent tahlil: “baxt/happiness” atrofidagi yaqin ma‘noli birliklarning differensial semalari ajratildi (masalan, “xursand” — qisqa muddatli quvonch; “baxt” — barqarorroq holat yoki taqdiriy nasib; “contentment” — xotirjam qoniqish).

2. Freym (frame) yondashuvi: “BAXT” konseptini voqea-senar sifatida tasvirlash (manba → yo‘l → natija; shaxs → maqsad → qadriyat → baho).

3. Konseptual metafora tahlili: baxtning “narsa”, “joy”, “nur”, “yo‘l”, “ta‘mi” kabi obrazlar orqali modellashtirilishi aniqlanib, ikkala tildagi moslik/nomosliklar qayd etildi.

4. Semantik xaritalash: yadro (core) va periferiyalar (near-periphery, far-periphery) bo‘yicha tugunlar (nodes) va ularning bog‘lanishlari (edges) chizildi. Xarita sifatida matnli diagramma va jadval ko‘rinishida taqdim etildi.

Tahlil natijasida “baxt/happiness” konseptining 5 ta asosiy semantik domeni ajratildi: (A) hissiy quvonch va yoqimli holat, (B) barqaror qoniqish va xotirjamlik, (C) omad/taqdir/nasib, (D) farovonlik va baraka, (E) munosabatlar va ijtimoiy uyg‘unlik (oilalar, yaqinlar, hurmat).

1. Yadro semalari va “yaqin periferiyalar”

Ingliz tilida “happiness”ning yadrosida ko‘pincha “positive feeling + personal

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

evaluation" turadi: "to feel happy", "happiness is...", "pursuit of happiness". Yaqin periferiyada "joy", "delight", "contentment", "well-being", "life satisfaction" kabi birliklar joylashadi. Bu birliklar baxtni shaxsiy tajriba va subyektiv baho sifatida kuchli belgilaydi.

O'zbek tilida "baxt" yadrosida ikki yo'nalish birga turadi: (1) ruhiy holat (baxtiyor, xursand, shod) va (2) taqdiriy nasib/omad (baxti kuldi, baxti bor, baxtini sinamoq). Yaqin periferiyada "baxtiyor", "saodat", "iqbol", "omad", "qismat", "nasib" birliklari juda faol. Bu baxtni nafaqat his, balki "hayotda berilgan ulush" sifatida ham ko'rsatadi.

2. Domenlar bo'yicha tipik bog'lanishlar (kollokatsiyalar)

Ingliz tilida:

- "happy with (something/someone)" → holatni baholash, qoniqish.
- "happy for (someone)" → empatik quvonch (birovning yutug'idan xursand bo'lish).
- "happiness in (small things)" → ma'no va qadriyatni mikrodarajada topish.
- "true happiness" → qadriyat/axloqiy ideal bilan bog'lash.

O'zbek tilida:

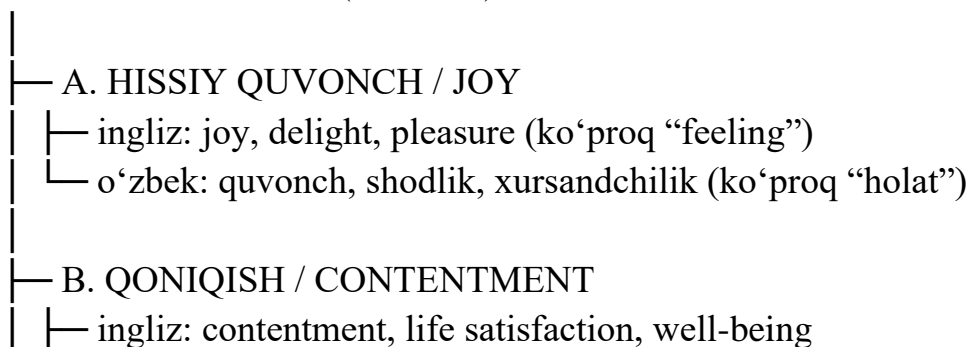
- "baxtli bo'lmoq / baxtiyor bo'lmoq" → barqaror holat.
- "baxt topmoq" → izlab erishiladigan natija (ko'pincha oila/ro'zg'or bilan).
- "baxti kulmoq / baxt kulib boqmoq" → omadning "tashqi kuch" sifatida personifikatsiyasi.
- "baxt qushi" obrazlari → imkon, nasib, ba'zan tasodif.

3. Semantik xarita (matnli diagramma)

3. Semantik xarita (matnli diagramma)

Quyidagi xarita tugunlararo asosiy yo'nalishlarni ko'rsatadi:

BAXT / HAPPINESS (YADRO)

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

└ o'zbek: ko'ngli to'q, ko'ngli joyida, xotirjam

C. OMAD–TAQDIR / LUCK–FORTUNE

└ ingliz: luck, fortune (happinessdan ko'pincha alohida)

└ o'zbek: baxt–nasib–qismat (ko'pincha bir maydonda)

D. FAROVONLIK / PROSPERITY

└ ingliz: prosperity (happiness bilan bog'lanadi, lekin shart emas)

└ o'zbek: baraka, rizq, ro'zg'or, to'kinlik (baxt bilan yaqin)

E. MUNOSABATLAR / RELATIONAL HARMONY

└ ingliz: happiness in relationships, supportive family

└ o'zbek: oila baxti, farzand baxti, totuvlik, duogo'ylik

4. Eng muhim kuzatuv: “baxt”ning C–D–E domenlari bilan zichligi

O'zbek tilida “baxt” ko'pincha “oila–farzand–ro'zg'or–baraka–nasib” zanjiri bilan birga ishlaydi. Bu “baxt”ni ijtimoiy-axloqiy maydonga yaqinlashtiradi: baxt — nafaqat “ichki his”, balki “hayotning to'g'ri yo'lga tushishi”, “nasibning kelishi”, “ro'zg'orning yurishi”, “yaqinlar tinchligi”.

Ingliz tilida “happiness” A–B domenlarida kuchliroq konsentratsiyalanadi, C domeni (“luck/fortune”) esa ko'pincha alohida tushuncha sifatida ajratiladi. Shuning uchun “happiness”ning “taqdiriy ulush” komponenti nisbatan zaifroq, “subyektiv farovonlik” komponenti esa kuchliroq ko'rinadi.

MUHOKAMA. Natijalar lingvomadaniy koordinatalar bilan izohlanganda, ikki asosiy farqlanish ko'zga tashlanadi.

Birinchisi, “agentlik” (agency) va “taqdir” (fate) muvozanati. Ingliz tilidagi “happiness” diskursida shaxsning tanlovi va hayot tarziga urg'u kuchli: baxt — ko'pincha “topiladigan” yoki “quriladigan” holat (pursuit, cultivate, create happiness). O'zbek tilida ham “baxt topmoq” kabi konstruksiyalar mavjud, lekin “baxti kuldi”, “baxt kulib boqdi” kabi ifodalar baxtni tashqi omil sifatida ham tasvirlaydi. Bu, o'z navbatida, “nasib” va “qismat” tushunchalarining konsept atrofida kuchli ishlashiga olib keladi.

Ikkinchisi, individual va munosabatlar markazliligi. “Happiness” ko'p holatda individning ichki holati (well-being) sifatida o'lchanadigan kategoriya bo'lib keladi; “baxt” esa ko'pincha munosabatlar va ijtimoiy rol bilan “o'lchanadi”: oila totuvligi, farzand kamoli, ro'zg'or barakasi. Bu farq tarjimada juda seziladi: masalan, “I'm

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

happy” kontekstsiz aytilsa, o‘zbekchada “Xursandman” tabiiyroq; “Men baxtliman” esa ko‘proq hayotiy status (oilali, ko‘ngli to‘q, barqaror) ma’nosini ham chaqirishi mumkin.

Metaforik modellar ham farqni mustahkamlaydi. O‘zbek tilida “baxt”ning personifikatsiyasi (“kuldi”, “boqdi”) va obrazli “qush” modeli (“baxt qushi”) ommabop: bu “imkon/nasib”ning kelishi-ketishi, qo‘nishi-uchishi kabi dinamikani beradi. Ingliz tilida ham baxt obrazli ifodalanadi, biroq “happiness” ko‘proq “state/condition” (holat) sifatida konseptualizatsiya qilinadi; “luck” esa personifikatsiya va tasodifiylikni ko‘proq o‘z zimmasiga oladi.

Pedagogik jihatdan, bu semantik xarita chet tilini o‘qitishda “false friends” (soxta ekvivalentlar) muammosini kamaytiradi. “Happy” har doim “baxtli” emas: “xursand”, “mamnun”, “ko‘ngli to‘q”, “quvondi” variantlari kontekstga qarab mos keladi. Xuddi shuningdek, “baxt” ham har doim “happiness” emas: ba’zan “luck/fortune”, ba’zan “blessing”, ba’zan “life fulfillment” ekvivalentlari tabiiyroq bo‘lishi mumkin.

XULOSA. Tadqiqot “baxt/happiness” konsepti ikki tilda umumiy universal yadroni (ijobiy baholangan holat) saqlagan holda, periferik domenlarda sezilarli madaniy ixtisoslashuvga ega ekanini ko‘rsatdi. Ingliz tilida “happiness” asosan hissiy farovonlik va subyektiv qoniqish freymi bilan, o‘zbek tilida “baxt” esa taqdir/nasib, baraka va munosabatlar uyg‘unligi bilan ko‘proq bog‘langan. Semantik xarita modeli bu farqlarni ko‘rgazmali tarzda sistemalashtirdi va tarjima hamda til o‘qitish amaliyoti uchun qo‘llanma bo‘la oladigan mezonlarni berdi. Keyingi tadqiqotlarda korpus asosida (badiiy matnlar, ommaviy axborot, ijtimoiy tarmoqlar) “baxt/happiness” birliklarining real chastotasi va kontekst turlari statistik tahlil qilinsa, xarita yanada aniqlashadi.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. Ziyozoda, A. "Mehmon va mehmondorchilik haqida maqollar" (tematik to'plam).
2. Yuldasheva O.R. "Maqollardagi milliy realiya va lingvomadaniy kodlar..." (mehmondorchilik paremiyalari sharhi, 2024).
3. Knowles, E. *Little Oxford Dictionary of Proverbs* (HOSPITALITY, guest/guests indeksleri).
4. Bahromovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. *Web Of Scientist: International Scientific Research*, 83-88.
5. Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 1(2), 61-62.